

som udgangspunkt (Joakim Garff om Kierkegaard vs. det gejstlige establishment; Dan Ch. Christensen om H.C. Ørsteds natursyn vs. parisernaturvidenskabens; Claus Bjørn om Christian 8. vs. alle andre). De sidste har gjort et godt formidlerjob her. Det samme kan siges om Flemming Lundgreen-Nielsen, der – næppe overraskende – skriver kompetent om Grundtvig og *Danske Samfund*, som han har gjort det meget mere udførligt andre steder. Mest perspektivrigt er dog Hans Hertels bidrag *Vort eget Skotland*, om opdagelsen af Jylland i dansk litteratur og kunst, der lader nogle af de »ubalancer«, som jeg efterlyste ovenfor, komme til syne uden dog at gå til bunds med dem. Den berører nemlig en af brudfladerne i samfundet og kulturen mellem provinsens befolkning og hovedstadens elite, og den afgrænser guldalderen til det elitære københavnerfænomen, den var. Samtidig viser den den decentralisering af litteratur og kunst, der i Danmark som i Europa og USA tager sin begyndelse omkring 1820 ved at optage den jævne befolkning og de ydmyge steder, som før var bandlyst i seriøs kunst. Gradvist vinder disse indpas som tema i litteratur, teater og billedkunst, samtidig med at kulturen demokratiseres i takt med, at hidtil tavse befolkningsgrupper erobrer de kunstneriske udtryksmidler. Her handler det især om Blicher og opdagelsen af Jylland som en pendant til Ossian og opdagelsen af Skotland, hvorfra Blicher hentede sin inspiration. Men det handler også om guldalderkunstens æstetiske ideal, som det blev praktiseret i den københavnske kulturelite, i teorien det forædlede billede, i praksis det stiliserede og idealiserede, et ideal der også omfattede omgangen med den eksotiske provins Jylland.

Læser man ikke nyt, ser man til gengæld nyt. For på ét punkt er publikationen helt uovertruffen. Det er den

mest velillustrerede bog, denne anmelder har set om perioden. Mange af billederne vil sikkert være bekendte, men flere ikke. De mange illustrationer er med til at give liv til bogens personer, hvilket formidlingsmæssigt absolut tæller på plussiden. Det understreger bogens populære tilsnit, et tilsnit der også afspejles i teksternes sprog og tilgang, der alt i alt – Hertel vel alene undtaget – i urimelig grad understøtter billedernes bevidste idealisering og harmoniseringstrang!

Claus Møller Jørgensen

Claus Friisberg: *Den danske vej fra enevælde til demokrati. Borger og bonde i overgangsårene 1830 til 1848*. (Vestjysk Kulturforlag, 1998). 244 s., 275 kr.

Claus Friisberg, der er gymnasielektor i Varde med et betydeligt forfatterskab bag sig fortrinsvis om dansk politisk historie, er søgt tilbage til det politiske systems rødder. Den danske vej var særlig derved, at bønderne blev liberale. Hvorfor og hvordan blev de det? Friisbergs svar har form af en detaljeret undersøgelse af det politiske samarbejde mellem de nationalliberales venstrefløj, de såkaldte »ultraer« – Lehmann, Tscherning m.fl. – og politisk aktive bønder og skolelærere som Asmund Gleerup og Rasmus Sørensen. Det er et tema, som mange historikere har berørt, men aldrig undersøgt særlig grundigt. I centrum for interessen står Bondevenneselskabets dannelse i 1846, forhistorien og dets udvikling gennem de første år.

Friisberg når til det resultat, at Bondevenneselskabet var gennemført liberalt. Dets politik og ideologi lå i direkte forlængelse af de liberale tendenser, som havde vist sig fra 1830'erne, blandt andet i Orla Lehmanns taler. Selskabet havde nok bøndernes interesse i en videreførelse af landboreformerne, især

afskaffelsen af fæsteforholdet, på sit program, men dette var ikke kun snæver interessepolitik. Det var en central del af den liberale samfundsmodel, at folkets store flertal stilledes lige med andre borgere i alle henseender. Forestillingerne om »folket« og »folkesuveræniteten« fandtes ikke blot hos akademikere som Lehmann og Balthasar Christensen, men også hos bondeagitorer som Gleerup og Rasmus Sørensen. Klart nok havde de nationalliberale en interesse i at vinde bønderne for deres politiske sag og bønderne omvendt en interesse i at få de dannede og indflydelsesrige til at varetage deres interesser i landbo-spørgsmål, men Bondevenneselskabet var ikke kun et taktisk fornuftsægteskab. Det var et ægte udtryk for tanker på de liberales yderste venstrefløj, som også bønderne delte eller kom til at dele. Ydermere fik selskabet gennem 1847 og 1848 en række træk, som svarer til moderne definitioner af et politisk parti.

Bogen henvender sig ifølge forordet til et bredt publikum, både gymnasie-elever, historiestuderende, historikere og historisk interesserede i almindelighed, men den er ikke en introduktion til sit emne, snarere en analyserende og diskuterende afhandling, som forudsætter et vist kendskab til tidens politiske historie. En lærd og i flere henseender meget grundig afhandling. Friisberg har gennemarbejdet den omfattende litteratur til tidens politiske historie og et lige så omfattende kildemateriale bestående af både trykte og utrykte erindringer, breve m.v. Desværre har han ikke, som det er skik i historiske afhandlinger, ofret plads på en oversigt over materialet og forskningssituationen, men langs ad vejen drøftes litteraturen og kilderne, og navnlig er undersøgelse og fremstilling styret af et teoretisk kompetent overblik, som Friisberg bringer med sig fra sine andre politisk-historiske under-

søgelser. Han er grundig både i detaljen og i syntesen.

Friisberg er bekendt med den nyere og nyeste forskning, blandt andet nationalismeforskningen, men hans teoretiske udgangspunkt er et klassisk marxistisk med navne som Habermas og Gramsci, kombineret med nationaløkonomi og klassiske politologer som David Easton, Robert F. Dahl og Maurice Duverger. I udredningen af nuancerne i de forskellige varianter af periodens liberalisme såvel som i analysen af Bondevenneselskabet og dets udvikling hen mod den organisationsform, vi kalder det politiske parti, demonstrerer Friisberg større teoretisk viden og forståelse end vanligt i historiske afhandlinger.

En indledende skitse af den økonomiske og sociale baggrund, først i landbruget siden uden for, har karakter af en klasseanalyse, hvis centrale pointe er, at gårdmandsstanden under markedsøkonomiens vækst i perioden udviklede sig til en klasse af »agrarkapitalister« på linie med byernes borgerskab og småborgerskab. I takt hermed blev en politisk og ideologisk alliance med disse grupper naturlig. I samme takt blev også skellet mellem gårdmændene og resten af bondebefolkningen til et kapitalistisk klasseskel, men dette nye skel overskyggedes før 1850 stadig af den gamle modsætning mellem bønder og godsejere, fordi fæsteforholdet i dets gamle form endnu ikke var afskaffet på samme måde, som det var sket f.eks. i Preussen.

I to store hovedafsnit følger herefter behandlingen af henholdsvis den liberale opposition mod enevælden og den politiske bevægelse blandt bønderne, hvorefter afhandlingens centrale emne, forholdet mellem de to bevægelser, tages op i et fjerde og afsluttende hovedafsnit. Til analysen af den liberale bevægelse hentes Habermas' offentlighedsteori frem, men Friisberg foretrækker Gramscis begreb om »ekspansivt

hegemoni«, dels fordi det effektivt opfanger de nationalliberales vilje og evne til at optage bøndernes krav i deres ideologi, så den fremtrådte som almengyldig, dels fordi Gramsci tilkender idéudviklingen og den intellektuelle elite en større plads, end tilfældet har været i mere økonomistiske varianter af marxismen. Friisbergs analyse af den liberale ideologis indhold, blandt andet det intime forhold mellem nationalfølelse og frihedsprogram, mellem begreberne »folk« og »demokrati«, er overbevisende, ligesom hans klare udredning af de forskellige liberale retninger fra Ørsteds over Davids, Monrads, Lehmanns og Tschernings til Rasmus Sørensens er det.

I afsnittet om bondebevægelsen får vi et bredt billede af bondebevægelsen og dens aktiviteter, de mange adresser til stænderforsamlingerne fra 1830'erne, bladet *Almuevennen* fra 1842 og fra samme tid landkommunalforeningerne, dvs. amtssammenslutninger af de nye landkommuner, som blev meget aktive også på et landspolitisk plan op mod 1848. Det famøse bondecirkulære 1845 gav en i forvejen stærk bondebevægelse yderligere vind i sejlene. I analysen af en central skikkelse som I.A. Hansen påvises det, at også han var liberal, blot yderliggående derved, at han var modstander af de nationalliberales tendens til elitært politisk formynderi og mente, at almuens – herunder både bønder og håndværkere – selv var bedst til at formulere almuens politik.

De deciderede bondeagitatorer Peder Hansen, Rasmus Sørensen og Asmund Gleerup var radikale venstreliberale i samme forstand. De arbejdede for folkefrihed ud fra grundtvigske forestillinger om »folkelig vækkelse«, for en bredere valgret og en stærkere stat måske end den, som mere laissez faire-prægede liberalister kunne ønske sig. Men liberale var de, mener Friisberg. Det er en

senere tids liberalister, der har hængt dem ud som tilhængere af enevælden. Blandt de akademiske liberale nærmede Orla Lehmann sig bondeagitorerne allerede i 1830'erne, idet han i en tale i forbindelse med stavnsbåndsløsningens 50-årsdag i 1838 fremsatte det synspunkt, at alle tilbageværende fæstebønder burde have ejendomsret til den jord, de brugte. Den ret, godsejerne havde til jorden, var ikke ejendomsret i dette ords absolutte, moderne forstand, men en begrænset ret, som ikke engang omfattede brugsretten. Lehmann forfulgte senere synspunktet i klar modsætning til den godsejerliberalisme, der ville give godsejeren frihed til at gøre med bondejorden, som han ville. Lehmann var da også at finde i Bondevenneselskabets første bestyrelse sammen med Balthasar Christensen, Drewsen, Tscherning og Asmund Gleerup, den sjællandske landsbyskolelærer, der blev selskabets første professionelle sekretær.

Det er et i mange henseender imponerende arbejde, Friisberg har føjet til sit forfatterskab, grundigt både i kildearbejdet og analysen og stærkt i syntesen. At der er sparet til det yderste på papir, tryk, udstyr og korrektur, og at noterne er pumpet op med en lang række passager og vigtige pointer, som burde have været med i teksten, tilgiver man let under disse omstændigheder.

Steen Busck

Claus Bjørn: *1848. Borgerkrig og revolution*. (Gyldendal, 1998). 268 s., 348 kr.

Claus Bjørn (red.): *1848 – det mærkelige år*. (Museum Tusulanums Forlag, 1998). 210 s., 198 kr.

Axel Johnsen (red.): *1848-50 – Med Gud! For Konge og Fødeland! – Für Freiheit und Einheit!* (Museet på Sønderborg Slot, Museumsberg Flensburg og Museet på Koldinghus, 1998). 72 s., 68 kr.